

אי לא דבקי לתיתה שימור למאי - שמחמת הליתיה עלולות החיטים להחמיץ וצריך לשומון (רש"י). והליתיה היא למצוה מן המובחר, שכלל שהוא מביאן לחשש שיחמיצו והוא נזהר לשומון שלא יחמיצו, הוא מקיים בכך הידור במצות 'ושמרתם' (רמב"ן). וזו כוונת הגמ' כאן, שאלמלא שצריך לתיתה, כיצד יקיים מצוה מן המובחר (מהר"ם חלאווה). ויש מפרשים, שהמצוה מן המובחר בליתיה היא רק בשביל שיצא ידי חובת המצוה בפת נקיה, והלימוד מ'ושמרתם' הוא הוכחה לכך, שכיון שהזהירה תורה לשמור את החיטים עוד לפני הלישה [כמבואר בגמ' להלן], בהכרח שמצוה המובחר לליתות (תוס' רא"ש).

בצקות של נכרים, שלש אותם הגוי לעצמו בביתו, ומשבאו אחר כך לידי הישראל, מבחין הוא שלא החמיצו, על ידי שרואה שאין בהם סימני חימוץ, ועל כן יכול לאוכלם (רש"י ע"פ הרמב"ן; רא"ש ב, כו) [ואף שלא לשו אותם ב'מים שלנו', אין זה אוסר בדיעבד בבצק של גויים, בניגוד לישראל שעבר על תקנת חכמים ולש שלא במים שלנו, שקנסוהו (רש"י להלן מו, א ד"ה והיכא)]. ויש סוברים, שמדובר דוקא באופן שהגוי לש בפני הישראל, והישראל השגיח על הבצק שלא יתערב בו משהו חמץ, ושניולש לפי ההלכה במים צוננים ושלא בחמה [שעל זה לא תועיל בדיקה אחר כך, כי דברים אלו מחמיצים אף ללא סימני חימוץ]. אלא שלא נתקיים בו דין 'שימור לשמה' [וכמו שיתבאר להלן בסמוך] (רבנו חננאל, מובא ברמב"ן; מהר"ם חלאווה וראשונים נוספים). ■ להלכה, אין להקל כלל באכילת בצק ללא השגחה שאין בו תערובת חמץ ושניולש ללא חשש חימוץ [כדעת רבנו חננאל] (ביאה"ל תס, א).

אדם ממלא פריסו מהן, שאפילו לכתחילה לא נאמר דין לשמה אלא רק בכזית של מצוה (ר"ן; סידור רש"י שסח), ויש סוברים שלכתחילה בכל המצות צריכים שימור לשמה [ראה מגיד משנה (חמץ ומצה ה, ט), בדעת הרמב"ם שם].

ובלכל שיהאכל קזית מצה באחרונה, לפי שבבצקות של גויים לא מתקיים דין 'שימור לשמה' (רש"י), כיון שלא עמד יהודי ושמר את הבצק לשם 'מצות מצוה'. שאליו היה יהודי שומר את הבצק לשם 'מצת מצוה', היה זה מועיל לדין 'שימור לשמה' (ריטב"א, בדעת רבנו חננאל), שאין צריך שתהא עשיית המצה לשם מצוה, אלא צריך שיהא השימור לשם מצוה, ודי בכך שהוא עומד על גביו ושומר את המצה (ריטב"א בשם הרא"ה). או משום שהיהודי מלמד את הגוי שיכוון שיעשה את הבצק לשמה (מג"א הקדמה לס' תס). ויש סוברים, שאין מועיל שיהודי יעמוד וישמור לשמה, לפי שהגוי שלש את הבצק עושה כן על דעת עצמו (ריטב"א), ואין אדם משמר מה שביד חברו בדברים שצריכים שימור, ובפרט בחמץ שצריך שימור הרבה (מנחת חנוך מצוה י אות ט').

■ להלכה, 'מצת מצוה' שמקיימים בה מצות אכילה בליל הסדר, לישתה עריכתה [- רידודה] ואפיתיה צריכים להיעשות על ידי ישראל, ולכתחילה גם עשיית הנקבים בה (ש"ע א"ח תס, א ומשנ"ב שם, א). וישראל העומד ומשמר על גביו של גוי, ומזהירו שיעשה לשמה, נחלקו הפוסקים, ויש להחמיר (משנ"ב שם, ג, וביאה"ל שם, וראה שם פרטים נוספים ובדין שעת הדחק).

הפיכו לשום מצה - שמשעת קצירת העומרים תתעסקו בהם לשם 'מצת מצוה' (רש"י), שתזהרו בהם שלא ירטבו, לשם 'מצת מצוה' (רבנו חננאל).

דילמא נפקי מיא וכו' ואתיא לידי חימוץ, אף שהמשקה הנפלט מהחיטה נחשב ל'מי פירות', כמבואר בגמ' להלן, לדעת אב"י 'מי פירות' מחמיצים (רא"ש ב, יג, וכדת חכמים בברייתא לעיל לו, א. וראה ביאורו שם, שיש הסוברים שמדובר שם במי פירות עם מים).

ומי פירות אינן מחמיצין, חימוץ גמור אלא חימוץ גרוע כ'חמץ נוקשה', ועל כן השיבולים מותרות בשהייה אך אסורות באכילה (פני יהושע בת' ראשון, לדעת רש"י לעיל לו, א). ויש סוברים שמי פירות אינם מחמיצים כלל, ולדעתם השיבולים מותרות אף באכילה (ראה תוס' לעיל לה, ב).

כלל אנב מרליהו לא מחמיץ, שהמים בדרך נפילתם אינם מחמיצים (רש"י). ומי גשמים היורדים על חיטים, דנו הפוסקים האם הם מחמיצים, ונאמרו חילוקים שונים בענין (ראה ב"י א"ח תסז, ב ומחצית השקל שם, ה). ■ להלכה, נהגו לקצור את החיטים למצות בעוד שהשיבולים לחות קצת, שאם יתייבשו לגמרי וירדו עליהן גשמים, עלולות להחמיץ (משנ"ב תג, כב).

ומי פירות אינן מחמיצין. ■ להלכה, ראה לעיל (לט, ב ד"ה להלכה).

אין לותתין - הליתיה היא שריית דגן או שטיפתו במעט מים לפני כתישתו (ראה רש"י לעיל לו, א, וריטב"א כאן).

שעורין בפסח, שהשעורים רכות וממהרות להחמיץ (ראה גמ' להלן ורש"י ד"ה הכי), וחששו חכמים שמא לא יזהר ויבוא לידי חימוץ (ריטב"א). והאיסור הוא דוקא בפסח, שמא יעבור על 'בל יראה', אבל קודם פסח מותר לליתות ואין צריך לחשוש, שהרי יכול להבחין בהן אם החמיצו (שפת אמת, וראה שם ובגמ' להלן, על ליתיה בחיטים למצת מצוה).

נתבקעו אסורות, שלאחר שנתבקעו הן ממחרות להחמיץ (רש"י), ובידוע שכבר החמיצו, והאוכלן חייב כרת (ראה ב"ח א"ח תסז, ג, בדעת רש"י; רבינו דוד; מרדכי תקסט). ויש סוברים, שאף לאחר שהחמיצו, אינן ודאי חמץ, אלא שיש לחוש שיחמיצו במהרה (רא"ש ב, כה).

שורן בחומץ, כאשר רואה שהן מתנפחות (רש"י) והולכות להתבקע [אבל לאחר שהתבקעו, בודאי כבר החמיצו ומה יועיל החומץ] (ב"ח וקרבן נתנאל בדעת רש"י הנ"ל; רבינו דוד). ויש סוברים, שגם לאחר שהתבקעו מועיל להשרות בחומץ, שעדיין לא החמיצו (רא"ש ב, כה, כשיטתו הנ"ל). ■ להלכה, כיון שבזמננו אין אנו בקיאים כיצד לליתות באופן שלא יחמיצו, גזרו הגאונים שלא לליתות בין חיטים ובין שעורים (טור ושר"ע א"ח תג, ה. וראה משנ"ב שם פרטים נוספים).

ושמרתם את המצות וכו', שבשביל קיום מצות מצה צריכים 'שימור לשמה', ולא די בכך שידוע שאינה חמץ (רש"י ד"ה שיאכל), וזה מה שהתחדש בפסוק של 'ושמרתם את המצות' בנוסף למה שכבר נאמר 'בערב תאכלו מצות' (רמב"ן, מובא בח' הר"ן). וגדר 'שימור לשמה' הוא שזהר בעסק המצה שלא תחמיץ, לשם מצה של מצוה (רש"י לעיל לה, ב). ויש שכתב, שנכללו שני דינים בדין שימור לשמה, [א] עצם מעשה השימור שצריך לשומרה מחימוץ, שזהו עיקר מצות שימור, [ב] דין בחפצא, שיחול במצה שם משומרת לשם מצה (ח' רבינו חיים הלוי חמץ ומצה ג, ה). ודין שימור לשמה בעיקרו הוא מדאורייתא (ראה ביאה"ל תס, א), ובסוגיתנו דנה הגמ' ממתי חייב הוא בשימור, לענין דיעבד ולענין מצוה מן המובחר (וכפי שיבאר להלן, וראה עוד בביאורנו לעיל [לה, ב ד"ה ושמרתם]).